

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ЛЯШЕНКО Марина Юріївна

УДК 378.011.3-051:62/69(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
З ОСНОВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.02 – теорія та методика навчання технологій

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ПАДАЛКА Олег Семенович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
член-кореспондент НАПНУ,
завідувач кафедри економіки освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доктор економічних
наук, професор
РОМАНОВСЬКИЙ Олександр Олександрович,
Українсько-американський гуманітарний
інститут «Вісконський міжнародний університет
(США) в Україні», ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент
ВАСЕНКО Василь Володимирович,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», завідувач кафедри теорії
і методики технологічної освіти
та комп'ютерної графіки.

Захист відбудеться 20 червня 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “19” травня 2017 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М.П. Малезик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Надзвичайно швидка зміна технологічних та інформаційно-комунікаційних технологій, соціально-економічного розвитку країни, прискорення процесів глобалізації та інтеграції у світі, поява нових професій є викликом вищій педагогічній освіті України щодо необхідності постійних якісних змін у змісті і структурі фахової підготовки.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» одним із ключових напрямів державної освітньої політики є модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу. Використання цього підходу в освіті дає можливість комплексно сформувати готовність майбутнього випускника до здійснення професійної діяльності відповідно до обраного фаху та застосовувати набуті знання для вирішення різноманітних життєвих ситуацій, постійної самоосвіти, саморозвитку, задоволення суспільних та особистісних потреб (самореалізації).

Насамперед, кардинальних змін вимагає система підготовки нового вчителя – професіонала своєї справи – творчого, креативного, здатного реагувати на вимоги часу та формувати в учнів ключові життєві компетентності, необхідні їм для професійного самовизначення, що в подальшому впливатиме на розвиток майбутнього нації.

Ініціативність і підприємливість є однією з ключових життєвих компетентностей освіти впродовж життя, запропонованих науковцями України, Європейським Парламентом та Радою Європи, що зазначена в Концепції «Нової української школи». Підприємництво є проявом науково-технічної, економічної, організаційної творчості, ініціативності, новаторства. Отже, вважаємо, що сьогодні актуальним є дослідження фахової компетентності з основ підприємництва сучасних учителів технологій, яка гармонійно вписується у загальну архітектоніку освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів технологічної галузі.

Вітчизняними і зарубіжними дослідниками здійснювався аналіз та науково-методичні розвідки щодо загальної економічної підготовки фахівців технологічної освіти, серед яких основна увага зосереджувалася на формуванні економічних понять. Водночас проблематика наукового обґрунтування структури і змісту вивчення дисциплін підприємницького циклу та їх роль у формуванні фахової компетентності з основ підприємництва при підготовці майбутніх учителів технологій майже не досліджувалась.

Проблему підготовки фахівців на основі компетентнісного підходу у своїх дослідженнях розглядають Н. Бібік, П. Бех, Л. Виготський, І. Зимня, І. Зязюн, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, В. Теслюк, А. Хуторської та ін.

Вагомий внесок у розвиток економічної освіти та підготовки молоді до ринкової економіки зробили вітчизняні вчені: В. Андрущенко, В. Бондар, В. Бутенко, В. Брюховецький, А. Войнаровський, В. Олійник, В. Кремень, Я. Матвісів, О. Мороз, М. Мальський, О. Падалка, О. Шпак та ін. Розробленням Нові підходи в організації економічної освіти і виховання учнівської молоді через систему трудової підготовки розробляли такі вчені, як О. Вачевський, А. Вихрущ, Г. Левченко, В. Мадзігон, А. Нісімчук, І. Прокопенко, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський та ін.

Різні аспекти формування фахової компетентності з основ підприємництва досліджували В. Вачевський, Л. Козачок, Н. Примаченко. Актуальні підходи підготовки молоді до підприємницької діяльності висвітлені в змістовних працях С. Мельникова, Р. Пустовій, О. Тополя та інших науковців. Досвід розробок підприємницьких проектів висвітлений у працях В. Бикова, О. Борисова, С. Вершиніна, О. Парамонова, О. Потапова тощо.

Актуальність і доцільність дослідження формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій виникає з таких основних суперечностей:

- між наявним рівнем підприємницьких знань майбутніх учителів технологій і потребою суспільства в економічно грамотних, підприємливих фахівцях;

- між недостатньою обізнаністю учителів технологій у сфері економічного обґрунтування технічних і технологічних особливостей виготовлення виробів, проведення їх маркетингових досліджень та відсутністю необхідної підготовки бакалаврів технологічної освіти;

- між необхідністю формування ініціативності та підприємливості як однієї з ключових компетентностей у школярів на уроках трудового навчання в умовах нової школи та відсутністю досконалої системи реалізації цього процесу у фаховій підготовці вчителів технологій.

Формування у майбутнього вчителя технологій важливої фахової компетентності з основ підприємництва надасть можливість краще орієнтуватись у сучасній швидкоплинній зміні потреб ринку праці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Теорія і технологія навчання і виховання в системі освіти» (протокол № 5 від 28.01.2004 р.).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26 грудня 2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 18 червня 2013 р.).

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці ефективності методики формування у

майбутніх учителів технологій фахової компетентності з основ підприємництва.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) вивчити стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці, обґрунтувати й визначити роль і місце знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки вчителів технологічної освіти;
- 2) визначити критерії, показники та рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;
- 3) розробити модель та методику формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;
- 4) провести дослідно-експериментальну перевірку ефективності розробленої методики формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій.

Об'єкт дослідження – фахова підготовка майбутніх учителів технологій.

Предмет дослідження – формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій.

Методи дослідження: *теоретичні*: аналіз (аналіз і синтез філософських, культурологічних, соціологічних, психологічних, педагогічних наукових знань, нормативної документації та навчальних видань з проблем професійної підготовки вчителів; системний та функціональний аналіз, порівняння, моделювання, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних і методичних засад – для з'ясування в теорії і на практиці сучасного стану фахової підготовки вчителів трудового навчання у галузі підприємництва; *емпіричні* (анкетування й опитування, тестування та спостереження, самооцінювання, моделювання навчально-виховних ситуацій) застосовувалися з метою діагностики сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій; *експериментальні* (констатувальні і формувальні експерименти) використано з метою перевірки ефективності розробленої моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій у процесі вивчення економічних і підприємницьких дисциплін; *математичні методи* обробки результатів дослідження використані для опрацювання експериментальних даних і встановлення кількісних залежностей між показниками динаміки сформованості фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертаційній роботі:

- *уперше* в теорії та практиці технологічної освіти теоретично обґрунтовано та розроблено модель і методику формування у майбутніх учителів технологій фахової компетентності з основ підприємництва; введено поняття «фахова компетентність з основ підприємництва»; визначено критерії та показники сформованості фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;

- *обґрунтовано* актуальність підприємницької підготовки майбутніх учителів технологій у контексті суспільних вимог до освітньої галузі «Технологія» та розробок нових Державних стандартів загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нової української школи»;

- *визначено* психолого-педагогічні умови та етапи формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;

- *розроблено* зміст і методику навчання з авторського спецкурсу «Основи підприємництва» для майбутніх учителів технологій;

- *удосконалено* структуру та зміст навчальних програм з економічних дисциплін у вищих навчальних закладах України, у яких здійснюється підготовка фахівців технологічної освіти;

- *набули подальшого розвитку* інтегративна багаторівнева структура економічної підготовки вчителів технологій, обґрунтування необхідності та алгоритму розробки структури й змісту підприємницьких дисциплін в освітньо-професійній програмі підготовки магістрів технологічної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні теоретичної моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва, а також у розробці та впровадженні її у навчальний процес вищих навчальних закладів, що здійснюють фахову підготовку вчителів технологій; авторського спецкурсу «Основи підприємництва», його навчально-методичного супроводу; участь у розробці навчальних програм економічних дисциплін для підготовки фахівців технологічної освіти, а саме «Менеджмент малого бізнесу» та «Основи маркетингу».

Впровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження впроваджені в навчальний процес підготовки вчителів технологій у Рівненському державному гуманітарному університеті (довідка № 10 від 30.01.2017 р.), у Вінницькому державному педагогічному університеті імені М. Коцюбинського (довідка № 06/2 від 31.01.2017 р.), на Інженерно-педагогічному факультеті Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/106 від 31.01.2017 р.), в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (довідка № 305/01 від 01.02.2017 р.), у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди (довідка № 70 від 03.02.2017 р.), у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені І.Франка (довідка № 827 від 06.02.2017 р.).

Вірогідність та обґрунтованість результатів дослідження забезпечується коректністю вихідних даних; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його об'єктові, предмету, меті і завданням; підтвердженням основних теоретичних положень результатами експериментальної перевірки та реалізацією основних розробок у процесі фахової підготовки майбутніх учителів технологій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою, що містить результати дослідження, отримані автором особисто. У статті «Формування фахової компетентності майбутніх вчителів технологій з основ підприємницької діяльності у процесі вивчення ергономіки» (у

співавторстві з Л.А. Сидорчук) автору належить змістовний аналіз навчальної дисципліни «Ергономіка» щодо формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій. У навчальній програмі «Менеджмент малого бізнесу» (у співавторстві з О.С. Падалкою) автором визначено мету, завдання, основні результати навчання і компетентності, підготовлено модуль «Управління підприємством малого бізнесу». У навчальній програмі «Основи маркетингу» (у співавторстві з О.С. Падалкою) автору належить розробка модуля «Маркетинг як сучасна концепція ринкового господарства».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації обговорено та схвалено на: *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Графічна підготовка майбутніх фахівців: досвід, проблеми, перспективи» (Ялта, 2013); «Професійна освіта: актуальні проблеми, шляхи вирішення, перспективи розвитку» (Ялта, 2013); «Європейський вибір України та освіта» (Київ-Житомир-Луцьк-Рівне, 2014); «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (Київ, 2015); «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи» (Київ, 2015); «Теорія та практика управління педагогічним процесом» (Одеса, 2015); «Проблеми та інновації в природничій, технологічній та професійній освіті» (Кіровоград, 2016); *Всеукраїнських науково-практичних конференцій імені академіка Д.О. Тхоржевського*: «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи» (Київ, 2013), «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи» (Полтава, 2014); *Всеукраїнській щорічній конференції у межах «Корпорація Парус»* – для навчальних закладів України (Київ, 2015); *науково-методичних конференцій і семінарах* Інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова протягом 2012–2017 рр.

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 12 публікаціях: 8 статей – у наукових фахових виданнях з педагогіки, із них 2 – у міжнародних журналах, 5 – одноосібних, 1 – у співавторстві; 4 – у науково-методичних виданнях (із них 2 – у співавторстві).

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел (224 найменувань, із них 24 – іноземною мовою). Робота містить 18 таблиць і 15 рисунків. Загальний обсяг роботи – 236 сторінок, із них основного тексту – 172 сторінки.

ОСНОВИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційної роботи, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, розкрито вихідні теоретичні і методологічні положення, наукову новизну та практичну значущість роботи, наведено відомості про апробацію і впровадження отриманих результатів дослідження та наукові публікації, у яких висвітлено основні його результати.

У першому розділі «Теоретичні засади формування фахової компетентності з основ підприємництва» здійснений аналітичний огляд літературних джерел щодо наукових основ формування фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій. Досліджено процес становлення компетентісного підходу у професійній підготовці вчителів, унаслідок чого виділено фахову компетентність з основ підприємництва вчителів технологій.

Для з'ясування ролі і місця знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки учителів технологій проаналізовано соціально-економічні умови в Україні, а саме їх безпосередній вплив на рівень розвитку технологій (у широкому значенні). Водночас був проведений аналіз змісту підготовки вчителів технологій з основ підприємництва у вищих навчальних закладах України. Виявлено, що в процесі фахової підготовки вчителів технологій економічна складова в навчальних планах представлена лише однією чи двома навчальними дисциплінами, які здебільшого формують у студентів уявлення про економічну систему країни та процес виробництва, залишаючи на низькому рівні знання з основ підприємницької діяльності, організації маркетингових досліджень, що є необхідною умовою реалізації проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання.

У сучасних умовах реформування освіти в Україні вчитель повинен володіти всіма ключовими компетентностями для того, щоб сформувати їх у школярів. Адже не можна передати учням того, чого ти сам не маєш і не вмієш робити. Відповідно до Концепції «Нової української школи» однією з ключових компетентностей, яку необхідно формувати в учнів, є ініціативність і підприємливість. Отже, важливою складовою у професійній діяльності вчителів технологій є передавання учням знань, формування вмій та навичок з основ підприємництва як елемент навчання, а також виявлення творчих здібностей, ініціативності, підвищення мотивації до навчання, до професійного самовизначення учнів відповідно до їх здібностей і переконань.

На основі аналізу численних поглядів учених-педагогів на проблему компетентісного підходу в освіті *фахова компетентність з основ підприємництва* розглядається в роботі як інтегральна якість особистості, що включає професійно ціннісну мотивацію, підприємницькі знання та вміння, а також підприємницькі якості особистості, що відбиває її готовність і спосіб ефективно здійснювати педагогічну діяльність при вирішенні підприємницьких завдань у сучасних умовах.

Структуру фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій утворюють взаємопов'язані та взаємообумовлені компоненти: *мотиваційний*, що визначає позитивне ставлення до оволодіння фаховою компетентністю з основ підприємництва; *когнітивний*, що характеризує систему підприємницьких знань, знань методики навчання основам підприємництва у відповідних розділах освітньої галузі «Технології» на основі особистісно орієнтованого та компетентісного підходів; *діяльнісний*, який охоплює дослідні, організаторські, проектувальні вміння з основ підприємництва; *особистісний*, що характеризується

сукупністю підприємницьких якостей учителя технологій. Серед цих якостей слід виділити такі: ініціативність, підприємливість, самостійність у прийнятті рішень, критичність мислення, робота в колективі, гнучкість, творчий підхід.

Розкрито шляхи формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій, які можна реалізувати на трьох рівнях економічної підготовки: перший рівень – початковий, який включає економічну систему знань, умінь і навичок у процесі вивчення техніко-технологічних дисциплін (предмети та засоби праці); другий рівень – базовий, який містить систему знань, умінь і навичок з основ економічної теорії (формування економічних понять) та основ організації виробництва: сучасні принципи, методи та способи, а також інструментарій раціональної організації виробничих систем; третій рівень – творчий, уособлює підприємницьку якість майбутнього фахівця технологічної освіти, необхідну йому для успішної реалізації професійної діяльності (основи підприємництва), його можна назвати інтегративним.

У другому розділі **«Методика формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій»** представлено науково обґрунтовану і розроблену технологію формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій (рис.1).

На підставі наукових розробок та їх узагальнення було спроектовано послідовність структурних компонентів, педагогічних умов технології формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій у вигляді моделі.

Структуру розробленої моделі утворюють такі блоки: методологічно-цільовий, організаційно-технологічний та результативний, які між собою взаємопов'язані та взаємодоповнювальні.

В основу моделі покладено поєднання традиційних принципів навчання (науковості; свідомості навчання; активності та самостійності; наочності навчання; ґрунтовності; принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя) та інноваційних (інтенсифікація навчання, інтерактивне навчання, інноваційна наочність, креативний розвиток).

Для реалізації поставленої мети запропоновано два основні підходи: компетентнісний та особистісно-діяльнісний, реалізація яких відбувається у процесі проектної діяльності студентів. У методологічно-цільовому блоці представлено етапи підготовки з основ підприємництва: початковий, базовий і творчий, серед яких економічний цикл представляють базові дисципліни (основи економічної теорії, економіка та організація виробництва, основи менеджменту) та дисципліна з поглибленням знань підприємницької діяльності (спецкурс «Основи підприємництва»).

Наступним компонентом є організаційно-технологічний блок «Технологія формування фахової компетентності з основ підприємництва», який поєднує: форми, методи та засоби навчання; психолого-педагогічні умови навчання; організація і контроль якості навчання.

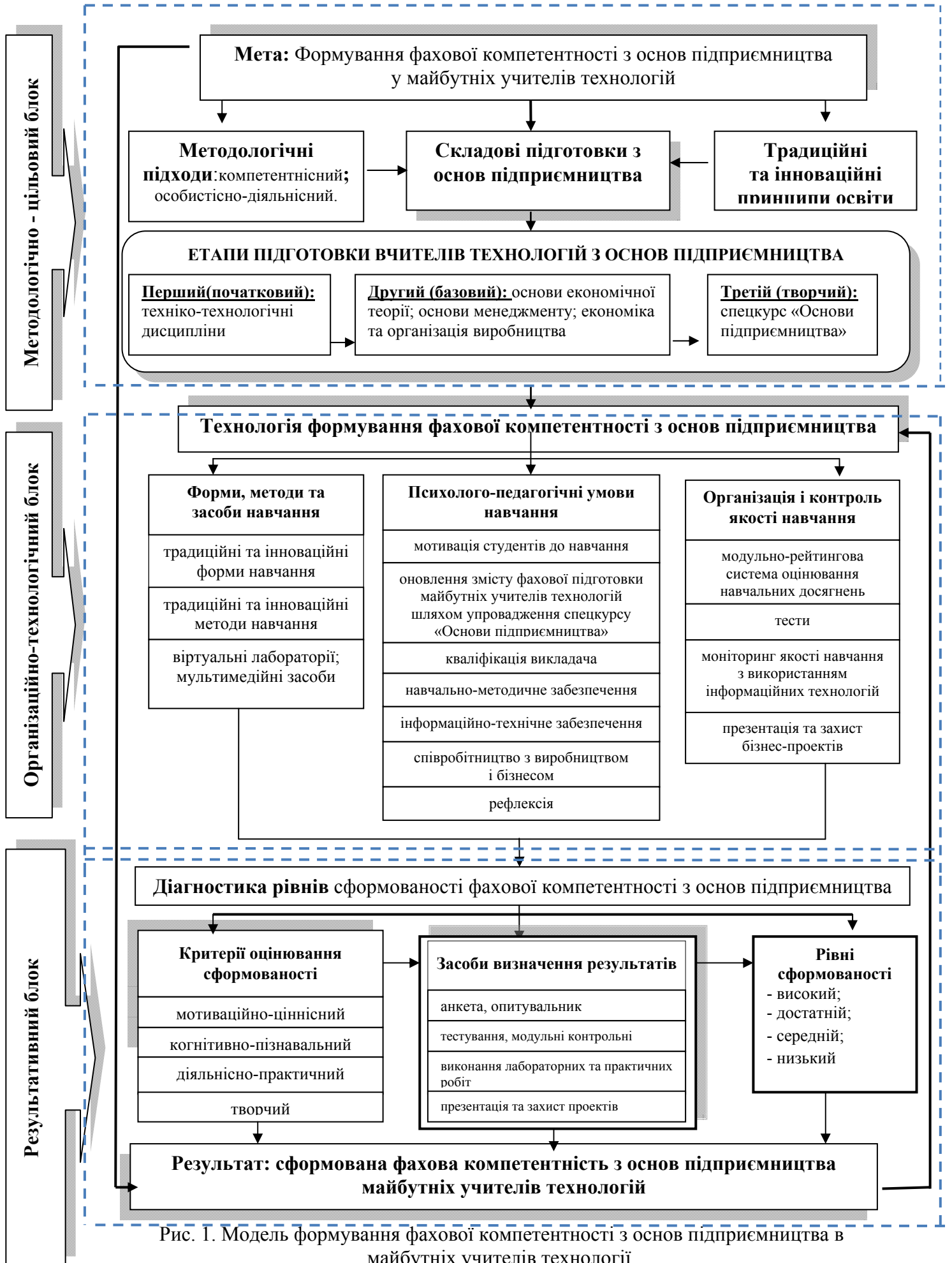

Рис. 1. Модель формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій

Науково обґрунтовано, що в процесі навчання основам підприємництва доцільно застосовувати такі форми навчання: традиційні (лекції, лабораторні семінарські та практичні заняття, індивідуальна та самостійна робота) та інноваційні (міні-лекції, семінари-дискусії, виїзне практичне заняття та ін.), а для реалізації технології формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій слід використовувати як традиційні (словесні та наочні методи, репродуктивні та продуктивні методи та ін.), так і інноваційні (імітаційні вправи, аналіз конкретної ситуації, розігрування ролей; ігрове проектування; навчальні ділові ігри; мозковий штурм та ін.) методи навчання. Важливим компонентом дидактичних умов реалізації запропонованої технології є засоби навчання, серед яких необхідно виділити віртуальні лабораторії та мультимедійні засоби.

Виявлено та обґрунтовано психолого-педагогічні умови навчання: мотивація студентів до навчання; оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів технологій через упровадження спецкурсу «Основи підприємництва»; кваліфікація викладача; навчально-методичне забезпечення; інформаційно-технічне забезпечення; співробітництво з виробництвом і бізнесом; рефлексія.

Формування змісту фахової підготовки з основ підприємництва майбутніх учителів технологій переважно здійснювалося через упровадження спецкурсу «Основи підприємництва», який гармонійно вписується в загальну архітектуру освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів технологічної галузі. Його метою є формування у студентів системи базових знань з основ підприємництва; з'ясування сутності та умов функціонування підприємницької діяльності, роль підприємництва в економічно-соціальному, науково-технічному та інноваційному розвитку країни; ознайомлення з технологією заснування власної справи; формування практичних навичок з основ менеджменту та маркетингу; розвиток підприємницького мислення.

Важливою складовою технології формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій є організація і контроль якості навчання, який включає: модульно-рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень студентів; тести; моніторинг якості навчання з використанням інформаційних технологій; презентацію та захист бізнес-проектів.

Завершальним блоком є результативний, який містить діагностику рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва, що проводиться за такими критеріями оцінювання: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-практичний, творчий.

Мотиваційно-ціннісний критерій включає ставлення студентів до майбутньої професії; виявлення інтересу до вивчення підприємницької складової у майбутній професійно-педагогічній діяльності; усвідомлення значущості підприємницьких знань і розуміння цінності творчої діяльності для успішної професійної самореалізації; готовність до самовизначення у

суспільстві; ініціативність, творче мислення, етику ділової людини, креативність, новаторство.

Когнітивно-пізнавальний критерій містить систему знань з основ підприємництва, понятійно-категоріальний апарат, якими повинен володіти майбутній учитель технологій; розвиненість сучасного підприємницького мислення.

Діяльнісно-практичний критерій характеризує наявність у майбутніх учителів технологій умінь, навичок з основ підприємництва, можливість їх відтворення під час практичної підготовки та в процесі професійної діяльності.

Творчий критерій є індикатором ставлення до самого себе і підприємництва як особливої форми прояву творчих здібностей; розвиненості творчої уяви; креативності як здатності продумувати унікальні ідеї та їх результати: пропонувати варіанти розв'язання проблеми; прагнення до самовдосконалення, самореалізації у професійній діяльності майбутнього вчителя технологій та втілення творчих (особистих) задумів через призму підприємницької діяльності.

При цьому визначено чотири рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва: високий, достатній, середній і низький.

Важливим компонентом результативного блоку є засоби визначення та статистичні методи обробки результатів. Для моніторингу результатів навчання та встановлення рівня сформованості компетентності розроблено анкети, опитувальник, тестові завдання для поточного та підсумкового контролю для використання в середовищі MOODLE, лабораторні роботи з використанням програмного забезпечення «Парус Підприємство. Менеджмент та маркетинг», модульні контрольні роботи, використовувалася Європейська рамка підприємницької компетентності «EntreComp».

У третьому розділі **«Експериментально-дослідна перевірка ефективності формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій»** розкрито методіку організації і проведення експериментально-дослідної роботи; узагальнено результати педагогічного експерименту.

Дослідно-експериментальна робота проводилася упродовж 2013–2016 років у чотири етапи: I – константувальний, II – формувальний, III – експериментальний етап, IV – узагальнюючий етап. Експериментом було охоплено 248 студентів. До складу експериментальних груп увійшло 126 студентів, до складу контрольних – 122. Студенти експериментальної і контрольної груп суттєво не відрізнялись за рівнем сформованості окремих показників фахової компетентності з основ підприємництва, що дало змогу забезпечити однорідність складу груп на початку експерименту.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі вищих педагогічних навчальних закладів України, зокрема: Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Рівненського державного гуманітарного університету, Вінницького державного

педагогічного університету імені М. Коцюбинського, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка і була спрямована на перевірку ефективності розробленої методики формування фахової компетентності з основ підприємництва.

Констатувальний етап наукового дослідження (2013 р.) було присвячено вивченню теорії та практики підготовки фахівців технологічної освіти, аналізу світового та вітчизняного досвіду формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Формувальний етап наукового дослідження (2014 р.) передбачав розробку науково-методичного забезпечення технології формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Експериментальний етап наукового дослідження (2015 р.) передбачав апробацію моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Попереднє діагностування рівня сформованості у студентів фахової компетентності з основ підприємництва засвідчило недостатній рівень сформованості означеної компетентності. Після завершення формувального експерименту зіставлення одержаних у дослідно-експериментальній роботі результатів та їх кількісний і якісний аналіз підтвердили ефективність імплементації запропонованих організаційно-педагогічних умов формування фахової компетентності з основ підприємництва засобами навчально-методичного забезпечення авторського спецкурсу «Основи підприємництва» і показали позитивну динаміку в досягненні означених рівнів фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій в експериментальній групі після впровадження запропонованих організаційно-педагогічних умов.

Узагальнюючий етап наукового дослідження (2016 р.) пов'язаний з формуванням фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій: оцінкою результативності моделі; обробкою та систематизацією даних формувального експерименту, їх порівнянням з прогнозованими; узагальненням одержаних результатів, упровадженням результатів дослідження; визначенням перспектив подальшого дослідження окресленої проблеми.

Рівень сформованості фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій визначався як інтегрований показник на двох рівнях. На першому – за кожним критерієм інтегрувалися показники задіяних засобів діяльності; на другому рівні інтегрувалися показники критеріїв із урахуванням їх частки в цьому процесі.

Кількісна та якісна обробка результатів експерименту засвідчила позитивні зміни за всіма критеріями фахової компетентності з основ підприємництва у студентів експериментальних груп. Зіставлення усереднених показників засвідчило такі зміни: високий рівень – з 17,66 до 29,56% – в ЕГ, з 16,80 до 18,65 % – у КГ; достатній рівень – з 27,18 до 40,28% – в ЕГ, з 26,64 до 29,92% – у КГ; середній рівень – з 38,10 до 25,99% –

в ЕГ, з 39,55 до 36,06% – у КГ; низький рівень з 17,06 до 4,17% – в ЕГ, з 17,01 до 15,37% – у КГ. Проте в ЕГ значно зросла кількість респондентів, що вийшли на високий (приріст – 11,90%) і достатній (приріст – 13,10%) рівні. Для КГ ці показники становлять: для високого рівня приріст становить 1,85%, для достатнього – 3,28% (табл.1). Суттєві показники зафіксовано у когнітивно-пізнавальному критерію сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Результати педагогічного експерименту подано на рис. 2.

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій (у %)

Рівень	Експериментальні групи				Динаміка, %	Контрольні групи				Динаміка, %
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	абс.	%	абс.	%		абс.	%	абс.	%	
Високий	22	17,66	37	29,56	+11,90	21	16,80	23	18,65	+1,85
Достатній	34	27,18	51	40,28	+13,10	32	26,64	36	29,92	+3,28
Середній	48	38,10	33	25,99	-12,11	48	39,55	44	36,06	-3,49
Низький	22	17,06	5	4,17	-12,89	21	17,01	19	15,37	-1,64

Результати педагогічного експерименту подано на рис. 2.

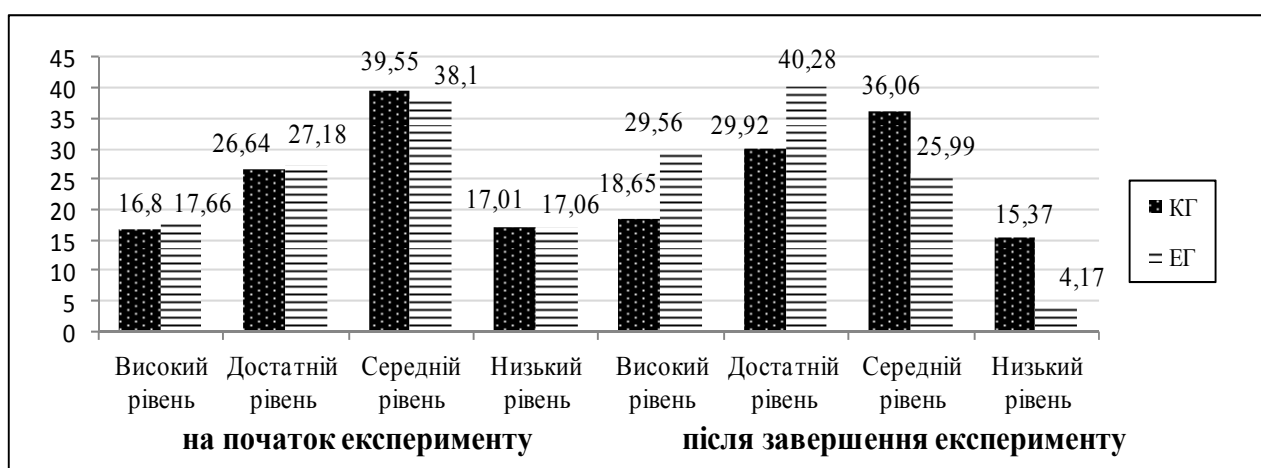

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій (у %)

Перевірку здійснено із застосуванням критерію згоди Пірсона χ^2 , за допомогою якого в ЕГ встановлено значну перевагу емпіричних значень показників над критичними: $2 \text{кр}\chi = 7,815 < 2 \text{емп}\chi = 15,530$.

Отже, проведене дослідження підтвердило правильність висунутої гіпотези – визначені та обґрунтовані педагогічні умови експерименту забезпечують більш високі результати формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій шляхом упровадження у фахову підготовку бакалаврів технологічної освіти авторського спецкурсу «Основи підприємництва», готуючи фахівців відповідно до вимог Державних стандартів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливого й актуального завдання, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Результати дослідження засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало змогу зробити відповідні висновки:

1. Вивчено стан досліджуваної проблеми, розкрито, обґрунтовано та визначено роль і місце знань з основ підприємництва у структурі фахової підготовки бакалаврів технологічної освіти відповідно до вимог Державних стандартів та Концепції «Нової української школи», яка ставить вимоги до сучасного вчителя, а саме: здатність формувати в учнів на уроках трудового навчання ключові життєві компетентності, однією з яких є ініціативність і підприємливість.

На підставі аналітичного огляду наукових джерел визначено, що фахова компетентність з основ підприємництва базується на системі знань, умінь та навичок з основ підприємництва, вміння їх використовувати в професійній діяльності під час проведення занять з технологічної освіти.

З'ясовано сутність феномену *«фахова компетентність з основ підприємництва»*, що виступає інтегральною якістю особистості та охоплює професійно ціннісну мотивацію, підприємницькі знання та вміння, а також підприємницькі якості особистості, що відбиває її готовність і спосіб ефективно здійснювати педагогічну діяльність при вирішенні підприємницьких завдань в умовах нової школи. Структуру фахової компетентності з основ підприємництва утворюють мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти.

Науково обґрунтовано необхідність оновлення змісту фахової підготовки вчителів технологій шляхом упровадження авторського спецкурсу «Основи підприємництва» та системи його навчально-методичного супроводу. Змістовне наповнення даного курсу охоплює теоретичні аспекти з основ підприємницької діяльності, включаючи модулі з основ менеджменту та маркетингу.

2. На основі аналізу філософсько-економічних підходів до тлумачення понять «підприємництво» та «підприємець», керуючись дидактичними принципами вивчення економічних дисциплін (науковості; свідомості навчання; активності та самостійності; наочності навчання; ґрунтовності;

зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя) та на основі узагальнення емпіричних даних, з урахуванням особливостей фахової підготовки бакалаврів технологічної освіти, визначено критерії, показники та рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Критерії оцінювання сформованості фахової компетентності з основ підприємництва містять такі показники: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-практичний, творчий. При цьому визначено чотири рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва: високий, достатній, середній, низький. Запропоновано етапи (початковий, базовий, творчий) та шляхи формування фахової компетентності з основ підприємництва відповідно до послідовності вивчення як економічних, так і підприємницьких курсів, кожен з яких має свою частку в процесі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

3. Обґрунтовано сутність освітнього середовища та структуру професійної підготовки вчителів технологій, на підставі чого розроблено модель формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій, яка містить такі компоненти: методично-цільовий, організаційно-технологічний і результативний, що між собою взаємопов'язані та взаємодоповнювальні.

Методологічно-цільовий блок містить методологічні підходи (компетентнісний та особистісно-діяльнісний), складові економічної підготовки та традиційні й інноваційні принципи навчання. Організаційно-технологічний компонент поєднує форми, методи, засоби навчання, психолого-педагогічні умови навчання, організацію і контроль якості навчання. Результативний блок передбачає діагностику рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій на відповідних етапах у процесі вивчення навчальних дисциплін фахової підготовки.

4. Теоретично обґрунтовані педагогічні умови формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій у процесі вивчення економічних та підприємницьких навчальних дисциплін фахової підготовки: мотивація студентів до навчання; оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів технологій шляхом упровадження авторського спецкурсу «Основи підприємництва»; кваліфікація викладача (економіст-теоретик); навчально-методичне забезпечення (упровадження у навчально-виховний процес інтерактивних методів і форм організації навчання); інформаційно-технічне забезпечення; співробітництво з виробництвом і бізнесом; рефлексія.

Проведено дослідно-експериментальну перевірку педагогічних умов та моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва, яка показала, що динаміка зростання високого рівня сформованості підприємницької компетентності у студентів експериментальних груп становила 11,90%, а достатнього рівня – 13,10%, а це, своєю чергою,

супроводжувалося зменшенням відсотка студентів із середнім та низьким рівнями в експериментальних групах порівняно з контрольними.

Експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованих педагогічних умов, які забезпечують більш високі показники, порівняно з існуючими, формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Розроблено навчально-методичний інструментарій реалізації педагогічних умов цього формування.

Водночас проведене дослідження не вичерпує всіх напрямів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребує розробка нових підходів до змістового наповнення навчальних дисциплін економічного та підприємницького блоку відповідно до змін в обсязі їх вивчення, передбачених корекцією державних стандартів згідно з вимогами нового Закону України “Про вищу освіту”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у міжнародних наукових виданнях

1. Ляшенко М. Ю. Технологія формування фахової компетентності учителів трудового навчання і технологій з основ підприємництва / М. Ю. Ляшенко // *Innovative processes in education : Collective monograph*. – АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – Р. 91–102.

2. Liashenko Maryna. The use of interactive teaching methods in the process learning *The basics of entrepreneurship* by future technical education teachers / Maryna Liashenko // *Intellectual Archive*. – Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada). – 2017. – March/April. – Vol. 6, No. 2. – Р. 133–138.

Статті у наукових фахових виданнях

3. Шамчук М. Ю. Реструктуризація змісту економічної підготовки майбутніх фахівців технологічної освіти / М. Ю. Шамчук // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. праць / за ред. Д. Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 38. – С. 251–255.

4. Шамчук М. Ю. Проблеми формування економічної компетентності майбутніх вчителів технологій / М. Ю. Шамчук // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. праць / за ред. Д. Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 39. – С. 243–247.

5. Шамчук М. Ю. Формування фахової компетентності майбутніх вчителів технологій з основ підприємницької діяльності у процесі вивчення ергономіки / Л. А. Сидорчук, М. Ю. Шамчук // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. праць / за ред. Д. Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 46. – С. 226–230.

6. Шамчук М. Ю. Роль і місце знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки вчителів технологій / М. Ю. Шамчук // Наукові записки : [зб. наук. статей] / уклад. Л. Л. Макаренко ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. СХХ (120) – С.162–169.

7. Шамчук М. Ю. Шляхи формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх вчителів технологій / М. Ю. Шамчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. праць / за ред. Д. Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 51. – С. 313–317.

8. Ляшенко М. Ю. Формування підприємницької компетентності у майбутніх учителів технологій / М. Ю. Ляшенко // Наукові записки. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 9, ч. 3. – С. 51–54.

Навчальні програми

9. Основи підприємництва : програма варіативної навчальної дисципліни освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, галузі знань 0101 Педагогічна освіта, напрям підготовки 6.010103 «Технологічна освіта» / уклад : М. Ю. Шамчук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 10 с.

10. Менеджмент малого бізнесу : програма варіативної навчальної дисципліни освітнього рівня магістр галузі знань 01 Освіта, спеціальності 014 Середня освіта (трудове навчання і технології) / уклад. : О. С. Падалка, М. Ю. Ляшенко, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 10 с.

11. Основи маркетингу : програма варіативної навчальної дисципліни освітнього рівня магістр галузі знань 01 Освіта, спеціальності 014 Середня освіта (трудове навчання і технології) / уклад. : О. С. Падалка, М. Ю. Ляшенко, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 10 с.

12. Основи підприємництва : програма варіативної навчальної дисципліни освітнього рівня бакалавр, галузі знань 01 Освіта, спеціальності 014 Середня освіта (трудове навчання і технології) / уклад. : М. Ю. Ляшенко, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 12 с.

АНОТАЦІЇ

Ляшенко М.Ю. Формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій. –

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2017.

Дисертація присвячена проблемі формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій.

У дисертації визначено роль та місце знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки фахівців технологічної освіти, розроблено модель формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій, обґрунтовано педагогічні умови її реалізації.

У дослідженні з'ясовано сутність поняття «фахова компетентність з основ підприємництва», її структуру, визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-практичний, творчий), показники та рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій (високий, достатній, середній і низький).

Експериментально підтверджена ефективність запропонованої моделі, що дає змогу підвищити рівень сформованості фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій.

Ключові слова: фахова компетентність з основ підприємництва майбутнього вчителя технологій, ініціативність, підприємливість, педагогічні умови, модель, бакалавр технологічної освіти.

Ляшенко М.Ю. Формирование профессиональной компетентности по основам предпринимательства в будущих учителей технологий. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения технологий. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена проблеме формирования профессиональной компетентности по основам предпринимательства в будущих учителей технологий.

В диссертации определена роль и место знаний по основам предпринимательства в системе профессиональной подготовки специалистов технологического образования, выяснена сущность понятия «профессиональная компетентность по основам предпринимательства», ее структурные компоненты.

Разработана модель формирования профессиональной компетентности по основам предпринимательства будущих учителей технологий, которая содержит следующие блоки: методически целевой, организационно-технологический и результативный, взаимосвязанные между собой и взаимодополняющие друг друга.

Методологически-целевой блок содержит методологические подходы (компетентностный и личностно-деятельностный), этапы предпринимательской подготовки (начальный, базовый и творческий), традиционные и инновационные принципы обучения. Организационно-

технологический компонент объединяет формы, методы, средства обучения, психолого-педагогические условия обучения, организацию и контроль качества обучения.

Экспериментально апробированы содержание авторского курса «Основы предпринимательства» и система его учебно-методического сопровождения, которая основывается на использовании традиционных и инновационных форм и методов обучения.

Результативный блок предполагает диагностику подготовки будущих учителей технологий по критериям сформированности их профессиональной компетентности по основам предпринимательства, среди которых выделяются следующие показатели: мотивационно-ценностный, когнитивно-познавательный, деятельностно-практический, творческий. Определены четыре уровня сформированности профессиональной компетентности по основам предпринимательства будущих учителей технологий: высокий, достаточный, средний и низкий.

Формирующий эксперимент был направлен на проверку эффективности разработанной методики формирования профессиональной компетентности по основам предпринимательства будущих учителей технологий на уровне бакалаврата. Анализ результатов, полученных во время исследования, дает возможность установить тенденцию возрастания динамики формирования компонентов исследуемой компетентности, а в последующем и эффективному формированию и ее самой.

Ключевые слова: профессиональная компетентность по основам предпринимательства будущего учителя технологии, инициативность, предприимчивость, педагогические условия, модель, бакалавр технологического образования.

Lyashenko M.U. Formation of the professional competence of future technology teachers in the basics of entrepreneurship. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree of pedagogical science on specialty 13.00.02 – theory and methodology of technology studies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to issues of formation of the professional competence of future technology teachers in the basics of entrepreneurship.

In the thesis is defined the role and place of knowledge in the basics of entrepreneurship in the system of professional training and is clarified the essence of the "professional competence in the basics of entrepreneurship" concept and its structural components.

The model of formation of the professional competence of future technology teachers in the basics of entrepreneurship is developed, it includes the following components methodologically-targeted, organizationally-technological and resulting that are interrelated and complementary.

Methodologically-targeted component contains methodological approaches (competence and personal-activity), stages of entrepreneurial training (initial, basic

and creative), traditional and innovative learning principles. Organizationally-technological component combines forms, methods, means of teaching, psychologically-pedagogical conditions of teaching, organization and control of teaching quality.

The content of "Fundamentals of Entrepreneurship" original course and the system of its academically-methodological support, which is based on the applying of traditional and innovative forms and methods, were experimentally tested.

Resulting component provides diagnostics of the training of future technology teachers that is performed on the criteria of formation of professional competence in the basics of entrepreneurship, including following: value-motivational, cognitive-educational, active-practical, creative. Defined four levels of professional competence in the basics of entrepreneurship of the future technology teachers: high, sufficient, medium and low.

Pedagogical experiment was aimed to test the efficiency of the developed method of formation of technology teachers' professional competence in the basics of entrepreneurship. Analysis of the results obtained during the research makes possible to set the growth trend of components forming dynamics at the studied competence, and in consequence the effective formulation of competence itself.

Keywords: professional competence in the basics of entrepreneurship of future technology teachers, initiativity, entrepreneurial, pedagogical conditions, model, bachelor of technological education.

Підписано до друку 17.05.2017 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 156
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.